

LAZAR ATANASKOVIĆ¹

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

KANT I ŠLOSER: O SLUČAJU POVIŠENOG TONA U FILOZOFIJI

Sažetak: Ovaj rad predstavlja čitanje Kantove rasprave sa Šloserom koje je usredsređeno na političke pretpostavke i implikacije ove polemike. Prema glavnoj tezi rada Kantovi tekstovi *O nedavno povišenom nadmoćnom tonu u filozofiji* i *Najava uskoro dolazećeg večnog mira u filozofiji* – čitani s obzirom na politički i društveni kontekst u kome nastaju – ne predstavljaju filozofsku raspravu u striktnom smislu, već raspravu između filozofa kao zagovornika građanskih političkih vrednosti i pisca čije delovanje u javnoj sferi dovodi u pitanje osnove na kojima počiva postojanje sloboda govora. Kroz ukazivanje na mesta iz tekstova polemike koja upućuju na političko-etički karakter preduslova filozofiranja u okviru slobodne javne sfere, pokazan je paralelizam između pretpostavljenih vrednosti građanske politike i vrednosti koje Kant pretpostavlja kao preduslove svake filozofske rasprave. Na kraju, čitanje upućuje na Kantov radikalni republikanizam u javnoj sferi, koji ne toleriše autoritet pojedinaca ili tradicije.

Ključne reči: Kant, Šloser, istorija filozofije, filozofija politike, nemačka klasična filozofija

1. INTELEKTUALNA REPUBLIKA

Kantovi *Kleine Schriften* iz osamdesetih i devedesetih godina osamnaestog veka uglavnom su posvećeni političko-pragmatičkim temama koje najčešće izostaju u okvirima triju kritika.² Politički okviri su prisutni

¹ E-mail adresa autora: lazaratanaskovic@ff.uns.ac.rs

² Svakako, političke teme i čak direktna ukazivanja na konkretne političke događaje ne izostaju potpuno u kritikama, što je posebno vidljivo na određenim mestima *Kritike moći suđenja*, o tome videti Atanasković, L., „Kantov pojam kulture: između prirode i slobode“ u *Arhe*, 15 (29), 2018, str. 111-131., str. 119-120.

čak i onda kada Kant ulazi u rasprave naizgled čisto filozofske prirode. U svojoj polemici sa Jakobijem i filozofijom *osećanja*, Kant jasno sugerira kako ovakva filozofija po njemu predstavlja pretnju slobodi javnog govora.³ S druge strane, kasniji tekstovi *O nedavno podignutom nadmoćnom tonu u filozofiji* i *Najava skorašnjeg zaključka sporazuma o večnom miru u filozofiji* dotiču se političkih problema na nešto drugačiji način. U ova dva teksta ne nailazimo na diskurs Kantovih kritika, predavanja ili pragmatičko-političkih spisa, umesto toga Kantov jezik ovde je sastavljen od heteroklitnih elemenata. Već na nivou naslova vidljiv je susret pragmatičko-političkog i kritičko-filozofskog diskursa: *Ton u filozofiji* je moguće podići samo u zajednici etičkog karaktera u kojoj to predstavlja odstupanje od uobičajenih normi i pretenziju na poziciju moći ili naglašavanje već postojećeg položaja. Isto tako, *večni mir* je politički koncept koji se ovde susreće sa temama filozofiranja i filozofske polemike.⁴ Kako objasniti ovakav nesvakidašnji susret drugačije do li pozivanjem na Kantov ironijski pristup i za njegove spise nesvakidašnju duhovitost? Zbog čega Kant u spisu *O Tonu* jezikom politike govori o naizgled isključivo filozofskim nesuglasticama? Treba obratiti pažnju na to da pored gotovo sokratskog tona koji Kant prihvata u poznim polemičkim spisima, upadljiva je tematska usmerenost ovih spisa na *pojam filozofije*, odnosno na problem *filozofiranja*. No, za razliku od teme prve kritike koja je značajno odredila kasniji tok Kantovog kritičkog

³ Kant, I., *Was heißt: Sich im Denken Orientieren?*, AA VIII, str. 144-147; Ovaj tekst je dostupan i u prevodu, videti, Kant, I., „Šta znači: Orijentisati se u mišljenju?“ *Arhe*, 1(1), 2004. str. 251-259. prev. Miloš Todorović.

⁴ Ginter Celer primećuje kako Kant ovde koristi igru rečima sa naslovom koji već sam po sebi sadrži igru rečima, Zöller, G., „Plato on Revolution. Kant and Political Conservatism“ u A. Falduto; H. F. Klemme (hrsg.), *Kant und seine Kritiker*, Georg Olms Verlag, Hildesheim, 2018. str. 133-125, str. 113. Može se primetiti da su Kantove igre rečima ovde interesantne u smislu politizacije nepolitičkih fraza i kasnije upotrebe političkih termina pri politizaciji naizgled apolitičnih diskusija. U spisu *Ka večnom miru* Kant upotrebljava naziv krčme pokraj groblja kako bi naslovio svoj politički traktat – drugim rečima, Kant pozajmljuje frazu iz popularnog i pri tom sentimentalnog diskursa, kako bi njome označio nov politički koncept. Nekoliko godina kasnije, tokom polemike sa Šloserom, Kant koristi naslov koji posle objavljivanja njegovog ranijeg spisa ima jasnu političku konotaciju kako bi naslovio tekst koji sam po sebi naizgled nema politički karakter i koji se tiče polemike između filozofa.

projekta, a koja se ticala *granica u kojima je moguće filozofirati*, tema poznih polemičkih spisa može se grubo odrediti pitanjem: *Kako treba filozofirati*, ili *šta je potrebno da bi se filozofiralo?* U daljem tekstu videćemo zbog čega je ovo pitanje kod Kanta neizbežno povezano sa političkim problemima.

Postoji dug niz odgovora na ovakvo pitanje u tradiciji filozofije, od poznate ideje *dokolice*, do idiosinkratičnih koncepcija *čuđenja* i *graničnih situacija*. No, Kant nije bio naročito opterećen pitanjem *Zbog čega subjekat uopšte filozofira?* Za Kanta je inklinacija ka filozofiji, zajedno sa spekulativnim stremljenjima, stvar prirode ljudskog uma. Međutim, poslednje ne znači da je pitanje *na koji način subjekat filozofira* irelevantno.⁵ O poslednjem pak ne govore Kantove *Kritike*. Da bi upotrebi ljudskog uma bilo dodeljeno odgovarajuće polje i da bi bile ocrtane njegove granice i osigurani neotuđivi posedi, neophodno je da to bude učinjeno u okvirima filozofije, dakle, to podrazumeva izvestan filozofski stav. O ovom stavu se pak može zaključiti na osnovu kritika, ali on sam po sebi nije tema nijedne od tri Kantove kritike – ipak, kao tema, on se pojavljuje u poznim Kantovim polemikama. Međutim, pitanje o preduslovima kritičkog stava moguće je postaviti samo u okvirima intelektualne politike ili etike u širem smislu. Jezik *kritike* nije autorizovan da govori o *tonu* koji odgovara *filozofiji*, subjekat koji provodi kritiku reflektuje o sopstvenim koracima – rezultati takve refleksije, trebalo bi sami po sebi da predstavljaju dovoljan argument u prilog validnosti rezultata kritike. No, šta činiti sa subjektom koji nije benevolentan? Sa subjektom koji odbija da uči iz *Kritike*, koji svoje zamišljene učenike *odvraća od Kantovog dela*⁶ i koji prema tome u raspravi

⁵ U tekstu *Najava skorašnjeg zaključenja sporazuma o večnom miru u filozofiji*, Kant se spram ovog pitanja postavlja ironijski, govoreći o fizičkim uzrocima i zatim o fizičkim razlozima ljudske filozofije. Kant navodi primer Posejdonijevog napada na epikurejsku školu koji je rezultirao suzbijanjem napada gihta. Kant, I., *Verkündigung des nahen Abschlusses eines Tractats zum ewigen Frieden in der Philosophie*, AA VIII, str. 413-415.

⁶ Videti, Schlosser, J. G., *Schreiben an einen jungen Mann, der die kritische Philosophie studieren wollte*, Friedrich Bohn, Leipzig-Lübeck, 1797; Schlosser, J. G., *Zweites Schreiben an einen jungen Mann, der die kritische Philosophie studieren wollte*, Friedrich Bohn, Leipzig-Lübeck, 1798.

igra ulogu *idiota*,⁷ da bi povrh toga prethodno *podizao ton* – kako filozof može da razgovara sa takvim subjektom čija paradigma je u slučaju Kantovih tekstova, možda sasvim koincidentno, izvesni J. G. Šloser?⁸ On, kako Kant primećuje, sam nije prošao kroz napor kritike i njeni koraci mu ostaju strani.⁹ Prema tome, on ne razume njenu vrednost i ponaša se kao građanin države koji ne zna za slovo zakona i ustav. Ipak, kritički filozof mu se obraća, doduše jezikom koji je u isto vreme jezik kritike i jezik politike, a koji govori o preduslovima kritičko-filozofskog stava koje bi trebalo da razume čak i subjekat koji ne pokazuje volju da upozna zakone filozofske republike. Šloserov prestup je, kako to primećuje Derida, u prvom redu politički, i Kant se stoga ne usteže da se pozove na policiju u carstvu nauka.¹⁰ Poslednje možda predstavlja deo objašnjenja susreta diskursa Kantovih kritika i političkih spisa u njegovim poznim polemikama. Takođe, možda je to i razlog pretežno negativne prirode Kantove argumentacije u

⁷ Žil Delez u *Razlici i ponavljanju* primećuje kako je idiot figura koja izaziva subjektivne pretpostavke prirodne sposobnosti mišljenja i objektivne pretpostavke kulture na koje se pozivaju filozofi – idiot je prema tome jedina individua koja misli bez pretpostavki. Deleuze, G., *Différence et Répétition*, PUF, Paris, 1968. str. 170-171. (Dostupno u prevodu, Delez, Ž., *Razlika i ponavljanje*, Fedon, Beograd, 2009.) No, uloga *idiota* može svakako biti *instrumentalizovana*, odbijanje razumevanja može biti upotrebljeno kako bi se stalo iza arbitrarnih samorazumljivosti – Kantova vidna frustriranost Šloserovim odbijanjem diskusije u racionalno određenim granicama vidljiva je na kraju teksta o *večnom miru u filozofiji*, gde Kant insistira na tome da Šloserovo *zanesenjaštvo* vodi direktnim *lažima*, Kant, I. *Verkündigung*, str. 421-422.

⁸ O pojedinostima i istoriji polemike između Kanta i J. G. Šlosera videti Zöller, G., „Plato on revolution...“; P. Fenves, „Introduction: The topicality of Tone“ u P. Fenves (ed.), *Raising the Tone in Philosophy. Late Essays by Immanuel Kant, Transformative Critique by Jacques Derrida*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1999. str. 39-48. Takođe prevodilačke beleške, str. 72-81; str. 94-100; Klatt, N., „Kants Kniefall vor der Verschleierten Isis“, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, Vol. 37, No. 2, 1985. str. 97-117.

⁹ Kant, I., *Verkündigung*... str. 419-420.

¹⁰ Kant, I., *Von einem neuerdings erhobenen vornehmen Ton in der Philosophie*, AA VIII, str. 404. Vedeti Derrida, J. „On a Newly Arisen Apocalyptic Tone in Philosophy“ transl. P. Fenves u P. Fenves (ed.), *Raising the Tone*... str. 129-130. Kantov tekst o tonu dostupan je i u prevodu, videti Kant, I., „O jednom nedavno podignutom otmenom tonu u filozofiji (1786).“, *Filozofski godišnjak*, 3, 3/1990. str. 273-284. prev. Danilo Basta.

tekstovima o *Tonu* i *Večnom miru u filozofiji*. Načelno, tri velika *ne* konstituišu osnove Kantove intelektualne etike: *Ne zanositi se, ne lagati i ne podizati ton* – prvi tekst otpočinje sa problematizacijom *povišenog tona* i *zanesenjaštva* u filozofiji, dok se drugi završava sa upozorenjem da *zanesenjaštvo* nužno vodi laganju kao *korenu sveg zla*.¹¹ Ove tri negacije su povezane, a zajedno sačinjavaju preduslove filozofskog stava koje bi trebalo da razume kako generalna publika, tako i *zanesenjaci* i *specifični pojedini* – kako Kant naziva *uzurpatore* imena *filozofije* – koji istrajavaju u odbijanju napora koji za sobom povlači prolaženje kroz čitanje *Kritika*.¹² Zanimljivo je kako je Kantova intelektualna republika, čiju ulicu pored spokojnih filozofskih prolaznika naseljavaju i strogi policijski oficiri, država čiji ustav nije napisan drugačije doli jezikom tri *Kritike*, tako da njegovo čitanje i razumevanje podrazumeva napor koji svi njeni građani nisu spremni da podnesu. Kant im zbog toga ne negira pravo građanstva, no, njihovu delatnost izlaže nadležnostima intelektualne policije i javnog suda koji ne sudi nužno na osnovu argumenata kritike, već se oslanja na političke i etičke pretpostavke ravnopravne participacije u javnom dijalogu.

2. STVARNA MONARHIJA

Politička stvarnost u kojoj je Kant napisao svoje kritike ipak nije odgovarala pravilima intelektualne republike koja bi se mogla pozvati na

¹¹ Kant, I., *Von einem...* str. 387; Kant, I., *Verkündigung*, 422.

¹² Na samom početku teksta Kant upućuje na *nicht geheime Denker* koji su od samog početka, istorijski posmatrano, uzurpirali ime filozofije. Kant, I. *Von einem...* str. 389. Derida primećuje kako je za Kanta ova uzurpacija značajan događaj i da Kant nijednog momenta ne sumnja u navodno izvorno značenje reči filozofija koju razumeva kao *naučnu životnu mudrost*. Derrida, J., „On a Newly...“, str. 126. No, pitanje je u kojoj meri ovakvo određenje za Kanta ima teorijsku težinu, pošto ga izlaže kao prostu istorijsku činjenicu, možda je Kantovo insistiranje na mogućnosti uzurpacije imena filozofije od strane onih koji sebe vide kao *nicht geheime* (u bukvalnom prevodu *ne-zajedničke*) značajnije od samog „izvornog“ određenja filozofije. Za mogućnost filozofskog govora, prema tome, neophodna je javna sfera u kojoj postoji *zajedništvo* – jasno je da za Kanta ovakvi uslovi zajedničke participacije podrazumevaju kretanje u granicama uma, kao i pouzdanje u ljudski razum, gde svako pozivanje na *osećanja* ili eventualne *više uvide* podrazumeva odustajanje od zajedničke javne sfere u čijim okvirima je tek moguća filozofija.

zakonodavstvo uma i u kojoj bi svako podizanje tona budilo sumnju kod tihih i radišnih građana.¹³ Građani su, doduše, u nemačkim državama krajem osamnaestog veka odista bili tihi, ali samo zbog toga što su govorili isključivo tonom koji im je bio dopušten i na mestima na kojima je bilo kakav govor bio dopušten. Pruska kruna imala je isključivi monopol na *podizanje tona*, za uzvrat, monarh je garantovao fragilnoj građanskoj javnosti pravo na ton koji ipak ne bi prelazio granice *dopuštenog*: *Govorite slobodno, ali se pokoravajte*.¹⁴ Poslednji stav iz Kantovog teksta o *Prosvećenosti*, ne možemo valjano razumeti ako ne uzmemo u obzir pravu metu ovog stava, a to nije *građanstvo*, već feudalna vlastela kao klasa koja prema Kantu nastaje onda kada *određenoj klasi u nekom društvu budu date privilegije pre nego što mogu da dokažu da su ih zaslužili*.¹⁵ *Pokoravanje* onih koji *kritikuju* u isto vreme podrazumeva i zaštitu koju oni očekuju, monarh je figura kojoj se *građani* pokoravaju zbog toga što očekuju zaštitu od opasnosti koje proizlaze iz ničim zasluženih privilegija vlastele. U Kantovoj suptilnoj političkoj komunikaciji sa monarhom, plemstvo nije slučajno potpuno isključeno, ono se ne spominje, postoji samo monarh i njegovi subjekti koji zahtevaju garanciju slobode iznošenja sopstvenog mišljenja.

Savez između *monarha i građanina* je savez između dve različite usmerenosti moći – prema spolja, što podrazumeva monopol koji monarh ima nad upotrebom sile, i moći koja je okrenuta prema unutra, koja se i dalje odnosi na granice jednom omeđenog srednjovekovnog *Bürg-a*, unutar kog opet postoje još i zidine univerziteta, iza kojih je onda konačno moguće bez rizika po ličnu bezbednost i bez štete po javni poredak govoriti tonom filozofije. Intelktualna republika, prema tome, nastanjuje prostor kome je

¹³ Derida posebno naglašava suprotstavljenost između *građanskih i aristokratskih* vrednosti u Kantovom tekstu, Derrida, J., „On a Newly...” str. 127-129.

¹⁴ Kant, I., *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*, AA VIII, str. 41. Prevod teksta dostupan je u publikaciji Basta, D. (ur.) *Um i sloboda*, BIGZ, Beograd, 1984.

¹⁵ Kant, I., *Die Metaphysik der Sitten*, AA VI, str. 329. Fenves navodi nekoliko mesta iz Kantovih spisa iz perioda posle francuske revolucije na kojima Kant izražava jasno nepoverenje prema plemstvu, Fenves, P. „Raising the tone...“, str. 79-80. Za prevod videti, Kant, I., *Metafizika moralna*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Novi Sad, 1993. prev. Dušica Guteša

dozvoljena unutrašnja politička organizacija, čak i politička autonomija, ali mu nije priznata i politička subjektivnost. U isto vreme *republika pisama* bila je mreža kanala putem kojih je novonastajuća građanska inteligencija uspevala da izveze intelektualni kapital van zidina grada i univerziteta. Ovakva dinamika čije trajanje je otpočelo značajno pre Kantovih *Kritika* i nemačkog *Aufklärunga* u svojoj osnovi je bila revolucionarnog karaktera time što je zaobilazila plemstvo koje je ostajalo van granica naizgled getoiziranog grada, a čije privilegije i osnove na kojima su se one bazirale je bilo moguće dovesti u pitanje upravo putem javnog prostora čiju bezbednost je trebalo da garantuje monarh.¹⁶

Prema tome, Kantovi mali spisi, među kojima i spisi polemike sa Šloserom, nastaju u situaciji u kojoj se borba za politički legitimitet nemačke građanske klase vodi indirektnim sredstvima javne polemike – ipak, ne treba izgubiti iz vida da Kant nije politički teoretičar koji u isto vreme ima moć da bude i društveni reformator, čak je „uticaj“ njegove misli u društveno-političkom smislu nesagledivo manji nego što je to bio slučaj sa njemu savremenim francuskim ili engleskim kolegama.¹⁷ Politika se u spisu *Ka večnom miru*, primera radi, pojavljuje kao predmet praktičke filozofije, uz obazrivi horizont nade koji ni u jednom momentu ne poziva na političko delovanje nikoga drugog doli one koji već imaju priznato pravo na političku akciju, a to su u prvom redu monarsi – građanstvu, razume se, biva ostavljena nada, dok se o plemstvu ne govori previše, ili barem tako izgleda, pošto Kantove sugestije o neproduktivnosti *stalnih priprema za rat*, teško da možemo čitati, a da ne pomislimo na posledice koje bi one imale po prusku vojničku vlastelu čiji položaj je u velikoj meri zavisio od konstantnih priprema za sledeći rat.¹⁸ Briga jednog kosmopolite o budućnosti sveta, stoga

¹⁶ Opširnije o političkoj involviranosti novonastajućih *obrazovanih staleža* i ulozi *javnosti* u kontekstu Nemačke krajem osamnaestog veka videti Zammito, J. H., *Kant, Herder and the Birth of Anthropology*, University of Chicago Press, Chicago, 2002. str. 15-42.

¹⁷ O ovome je opširno pisao Norbert Elijas, Elijas, N., „Proces civilizacije“, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Novi Sad, 2001. prev. Dušan Janić, str. 55-98.

¹⁸ Mesta na kojima Kant upućuje na pretnju koju naoružavanje predstavlja po građanski poredak videti Kant I., *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in*

ovde nije odvojiva od straha građanina pred privilegijama plemstva. Kantov poziv na razoružavanje, iako je iznet u okvirima jedne čisto filozofske rasprave motivisane konceptualnom razradom ideja druge i treće kritike, bio je štampan u državi u kojoj su najveći deo zemljišnog kapitala, kao i vojna moć, bili u rukama militarističke aristokratije. U političkom kontekstu pruske države Imanuel Kant i bilo koji oficir sa plemićkim poreklom, nisu imali ista politička prava. Odgovor na pitanje *Šta je to prosvvećenost*, počinje sa interesantnom slikom oficira koji naređuje *egzerciranje*, ma koliko isto bilo besmisleno, subjekat je dužan da sluša – posle obavljenog posla, Kant predlaže, trebalo bi mu ipak dozvoliti da iskaže mišljenje o datoj praksi.¹⁹

Javno iskazivanje mišljenja, u načelu, moglo bi da dovede do postepene promene, no, treba imati na umu da čak i ovakav stav Kant izlaže samo kao *sopstveno mišljenje* koje ne bi smelo da bude poziv na političko delovanje, sa izuzetkom monarha, razume se, koji jedini može garantovati postojanje javne sfere u kojoj je slobodan govor moguć.²⁰ No, u državi kao što je to bila pruska monarhija, takav javni prostor je bio krajnje fragilan i nesiguran, bilo je potrebno čuvati ga, a iznad svega je bio sklon unutrašnjem urušavanju. Monarh je, već prema potrebi mogao da *garantuje* bezbednost takvom prostoru ali i da arbitrarno određuje njegove granice.²¹ Takođe, tradicionalno plemstvo, barem u Pruskoj, nije posedovalo resurse kojima bi moglo ozbiljnije da ugrozi slobodu javnog govora dokle god bi je monarh

weltbürgerlicher Absicht, str. 24;28. Kant, I. *Zum ewigen Frieden*, AA VIII, str. 344. Kant poziciju ratničkog plemstva, koje doduše ne spominje, ali koje je podrazumevano kada se govori o *izdacima za pripreme za rat* i o *stajaćim vojskama*, vidi kao neodrživu, pošto krajnja svrha ratovanja se prema Kantu ogleda u ostvarivanju takvog stanja u kome više neće biti potrebe za ratom. Za prevode ovde navedenih Kantovih tekstova videti izdanje Basta, D., (ur.) *Um i sloboda*.

¹⁹ Kant, I. *Beantwortung...* str. 37.

²⁰ Na početku spisa *Ka večnom miru*, Kant obazrivo ograđuje svoju filozofsku delatnost od pragmatičke politike, kako njegov spis ne bi bio *pogrešno interpretiran* – ovo jasno upućuje na razdvajanje sfere u kojoj se odvija slobodna razmena mišljenja od sfere direktnog političkog delovanja. Kant, I, *Zum ewigen Frieden*, str. 343.

²¹ Kant je i sam bio suočen sa kraljevskom cenzurom pri objavljivanju *Religije unutar granica čistog uma*. U svom pismu monarhu u okvirima svoje odbrane Kant primećuje kako „[...] nije protiv mudrosti i autoriteta vlasti da dopusti akademsku slobodu.“ Kant, I. *An König Friedrich Wilhelm II*, AA XI, str. 528.

garantovao. Stoga, politika građanske inteligencije u odnosu prema monarhu i prema plemstvu imala je relativno jednostavan obrazac, koji se jasno može primetiti u Kantovim popularnim spisima: Traženje zaštite od monarha uz ignorisanje postojanja plemstva kao političkog faktora. Ipak, unutrašnje političke *pretpostavke* republike *obrazovanog staleža* bile su mnogo složenija stvar, a u skladu sa tim i odnosi između *građana* koji su iznosili *svoje slobodno mišljenje*. Republikanski duh javne rasprave lako je bivao ugrožen autoritativnim stremljenjima onih koji su u njoj mogli da učestvuju. Stoga, svako stvarno ili percipirano *podizanje tona*, budilo je sumnju da fragilna sloboda javnog prostora može biti ugrožena. Kada se 1795. godine pojavilo drugo izdanje Šloserovog prevoda i komentara Platonovih *Pisama* – Kant je smatrao da napad na njegov kritički projekat koji se mogao pročitati u jednoj dužoj Šloserovoj belešci, predstavlja upravo ovakav unutrašnji akt subverzije.²² U skladu sa tim, reagovao je člankom u *Berlinische Monatsschrift-u*, gde je pisao o onome što je video kao slučaj *Jednog nedavno podignutog nadmoćnog tona u filozofiji*.

3. MONARH U REPUBLICI: SLUČAJ POVIŠENOG TONA

U opširnoj belešci koja komentariše stav iz Platonovog *Sedmog pisma* o idejama kao *petom elementu*, Šloser iznosi svoju optužnicu protiv Kantove kritičke filozofije, pri tom ne spominjući Kanta poimence. Sadržaj Šloserove beleške u pogledu kritike kritičke filozofije u filozofskom smislu ne odstupa od već uobičajenih kritika za moralni nihilizam, ipak, *ton je značajno drugačiji* i izlazi van okvira očekivane filozofske argumentacije.²³ Prema belešci kritička filozofija *kastrira um* i odvaja ga od *Izidinog vela* koji je Platon navodno svojevremeno gledao iz takve blizine da je mogao da primeti konture lica boginje prirode.²⁴ Za Šlosera, stroga distinkcija između znanja o prirodi, kao znanja o *pojavama*, i praktičkog znanja o pojmovima

²² Videti Schlosser, J. G., *Plato's Briefe nebst einer historischen Einleitung und Anmerkungen*, Friedrich Nikolovius, Königsberg, 1795. str. 180-184.

²³ Celer navodi Kantovo pismo Rajnholdu, iz perioda pre rasprave sa Šloserom, u kome Kant insistira na uključivanju Jakobijevih i Šloserovih stavova u pregled recepcije kritičke filozofije, videti Zöllner, G., „Plato on Revolution...“ str. 118.

²⁴ Schlosser, J. G., *Briefe...* str. 183-184.

morala kojima ne odgovaju *realni objekti* koje je moguće *opaziti* (makar *intelektualno*), može da se opiše kao *kastracija uma*. Kako bi moralno delovanje bilo smisleno, prema Šloseru, neophodno je da ideje o slobodi volje, Bogu i besmrtnosti duše imaju svoju ontološku objektivnost i spoznatljivost.²⁵ Drugim rečima, Kantov transcendentelni idealizam u pogledu morala za Šlosera predstavlja osakaćenu verziju onoga što je on razumevao kao objektivni idealizam kod Platona. Ukoliko *ideje* ne odgovaraju objektima sa *ontološkim statusom*, utoliko, prema Šloseru, nije zamisliva bilo kakva obaveznost moralnog delovanja i time se otvaraju vrata navodnom *libertinizmu bez pravila*.²⁶ Na kraju krajeva, Šloserova argumentacija bila je jednostavna i zasnivala se na pretpostavci po kojoj je transcendentelni idealizam u praktičkom smislu samo teorijski izraz i legitimacija moralnog subjektivizma. Sama po sebi, ovakva argumentacija Kantu nije bila nepoznata i strana, no, insistiranje na metaforici *istanjivanja Izidinog vela*, zajedno sa patrijarhalnom figurom *nekastrirane filozofije* koja *vir* kroz njega, davali su Šloserovom pisanju neobičan i groteskno *nadmoćan ton* pri delegitimizaciji Kantove filozofije.²⁷ Ovakvu *upotrebu tona* sa *mističnim taktom* koji nagoveštava *tajne filozofije koje se mogu osetiti*,²⁸ Kant je video kao nefilozofsko, mistagoško sredstvo i u isto vreme sredstvo koje je usmereno protiv svake filozofije.²⁹ Stoga, Kantov odgovor se nije kretao u okvirima filozofske rasprave po pretpostavljenim pravilima *javne upotrebe uma*,³⁰ već je predstavljao izvesnu disciplinsku akciju protiv

²⁵ *Isto.* str. 181-184.

²⁶ *Isto.* str. 183.

²⁷ *Isto.* str. 184.

²⁸ Kant, I., *Von einem...* str. 395.

²⁹ Kant primećuje kako *mističko prosvetljenje* nije ništa drugo doli *smrt svake filozofije*, *Isto.* str. 398. Derida čak navodi kako Kant napada „[...] ton koji objavljuje nešto kao smrt filozofije.“ Derrida, J., „On a Newly...“ str. 124. Ovakva interpretacija upućuje na mogućnost da se na strani Šloserove *filozofije osećanja* ne krije samo nevešto filozofiranje, već i mistagoški način mišljenja koji je u osnovi suprotstavljen filozofiji.

³⁰ Za tako nešto bilo bi potrebno obostrano priznavanje pravila pod kojima je rasprava moguća, što u slučaju Kantove i Šloserove rasprave nije bio slučaj. Zbog toga je možda moguće ovu raspravu navesti kao primer *raskola*, kako ga definiše Liotar, kao slučaja konflikta koji ne može biti rešen u nedostatku pravila po kome bi

ugrožavanja prostora u kome je tek svaki, pa i filozofski slobodan govor moguć. Drugim rečima, u tekstu o *Tonu* Kant nije pristupao Šloserovoj kritici kao suprotstavljenom filozofskom stavu, već kao stavu mistagoga suprotstavljenog svakoj filozofiji.³¹

Svoj stav o filozofskoj *nelegitimnosti* Šloserovog nastupa – iako se radilo samo o *fusnoti* – Kant je jasno artikulisao u svom polemičkom odgovoru skrećući pažnju na subverzivnost Šloserovog postupka. Prvo Kant primećuje kako je situacija u kojoj se *plemstvo* bavi filozofijom čak pohvalna, premda je za očekivati da će *plemići*, čak i onda kada sebi dopuste da se *spuste u cipele građanske jednakosti*, neizbežno *grešiti*, ali da ih njihova *dobra volja da filozofiraju* u okvirima pretpostavljene građanske jednakosti, iskupljuje za takve *greške*.³² No, u *fusnoti* Kant ukazuje kako to nije uvek slučaj i da *plemići* često *glume da filozofiraju*.³³ Poslednja optužba, zajedno sa referencama na predgovor prevoda Platonovih dela grofa Fon Štolberga, jasno upućuje na poslednjeg kao *plemića* koji krši pravila *građanske jednakosti* i koji upotrebljava antičke filozofe kako bi kroz njihovo *uzdizanje na tron* kršio pravila *građanske jednakosti*.³⁴ Dakle, pored spremnosti da filozofiraju zajedno sa građanima, *plemići*, po Kantu, često *glume filozofe* i pozivaju se na antičke autoritete kako bi obesmislili filozofsku raspravu, kojoj Kant pridaje neizbežan građanski karakter. No,

se jednako mogla prosuditi oba argumenta. Liotar, Ž., *Raskol*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Noví Sad, 1991. prev. Svetlana Stojanović, str. 5.

³¹ Kant, I., *Von einem...* str. 398. Derida insistira na političkom aspektu mistagogije koji se ogleda u ubeđenju pojedinca da se nalazi *iznad zajednice* i u potrebi za *sledbenicima* koje mistagog uvodi u *tajne*: „Ta *agogička* funkcija vođe naroda, *dučea*, *firera* ili *lidera*, ga postavlja iznad mase kojom posredno manipuliše kroz mali broj sledbenika okupljenih u sektu sa kriptičnim jezikom, bandu, kliku ili malu partiju sa svojim ritualnim obredima. Derrida, J., „On the Newly...” str. 128.

³² Kant, I., *Von einem...* str. 394.

³³ *Isto*.

³⁴ *Isto*. Pored Šlosera direktna meta Kantovih napada je i plemić F. L. Štolberg, takođe prevodilac Platona. Kako Piter Fenves primećuje, Kant na više mesta citira Štolberga, no, ne pominje ga imenom. Fenves, P., *Raising the Tone...* str. 79-80. Takođe videti, Heimsoeth, H. „Kant und Plato“, *Kant-Studien*, 56, 3-4, 1965. str. 349- 372. str. 368-372; Zöllner, G., *Plato on Revolution...* str. 115-116; Klatt, N., „Kants Kniefall vor der verschlierten Isis“, str. 97-101.

čak ni Štolberg ne predstavlja suštinski problem – plemića je relativno lako prepoznati među građanima, već plemićka titula sama po sebi budi sumnju u intencije – plemić ne može *naprosto da filozofira*, on mora prethodno da se *pusti u cipele građanske jednakosti* i da na taj način negira svoj društveni status kako bi uopšte mogao da filozofira. S druge strane, građanin koji greši na način plemića ne zaslužuje *oproštaj*, pošto on krši pravila *gilde* i pokušava da se *uzidgne iznad sopstvenih kolega*.³⁵ Poslednja optužba ne tiče se Štolberga, već je jasno usmerena na Šloserovo *podizanje tona* i pozivanje na *viša osećanja*, kao oruđe usmereno protiv republikanske jednakosti građanskih učesnika u javnoj sferi.

Dakle, Kantov tekst sa sobom donosi i specifičnu *građansku aksiologiju*, koja političke vrednosti iznosi kao pretpostavke iskrenog i legitimnog učestovanja u filozofskoj raspravi. Drugim rečima, da bi se bilo filozofom, po Kantu, neophodno je biti ili *građanin* ili se barem pustiti u *cipele građanina*, sa svim nesavršenostima koje poslednja pozicija povlači sa sobom. Na samom početku teksta o *Tonu*, Kant skreće pažnju na društveno-političko poreklo osećaja *plemenitosti*, koje nije svodivo isključivo na opšteljudsku inklinaciju ka *lenjosti*.³⁶ Kant primećuje:

„Ne samo zbog prirodne lenjosti, već i zbog taštine ljudskih bića (pogrešno razumljene slobode), oni koji *imaju za život*, bilo bogat ili siromašan, sebe smatraju *nadmoćnima* u poređenju sa onima koji moraju da rade [...] svi sebe smatraju nadmoćnima u onom stepenu u kom su izuzeti od rada; i u skladu sa tim principom, stvari su u poslednje vreme otišle toliko daleko da se navodna filozofija predstavlja otvoreno i bez pokušaja da to prikrije; u toj filozofiji nema potrebe za *radom*, već samo za slušanjem i uživanjem u *proroku* koji se nalazi u nama kako bi se kao naš posed zadobila sva mudrost koja se može sagledati u filozofiji: i to se saopštava u takvom tonu koji sugeriše na to da oni nadmoćni ne misle o sebi kao da pripadaju istoj klasi sa onima koji u školskom maniru sebe smatraju obaveznima da napreduju sporo i pažljivo od kritike njihove moći saznanja do dogmatskog znanja.“³⁷

³⁵ Kant, I., *Von einem...* str. 394.

³⁶ *Isto.* str. 390.

³⁷ *Isto.*

Filozofija koju Kant smatra podesnom za *plemički stav nadmoćnosti*, svakako je ista ona na koju je ranije upozoravao u svojoj polemici sa Jakobijem, kada je apelovao na to da filozofija *osećanja* i *intelektualnog opažanja* u krajnjem slučaju predstavlja opasnost po slobodu *javnog govora*. Sa teorijske i praktičke strane Kant je svakako u polemici sa Jakobijem izneo sopstvene argumente, koje je uglavnom ponovio i u svojoj reakciji na Šloserovu fusnotu, no, dok je Kantovo upozorenje na anti-republikanski karakter koji filozofija koja se zasniva na osećanjima, kao nečemu svakako privativnom, relativno kratko i rezervisano za kraj teksta o *Orijentaciji u mišljenju*, u tekstu *O nedavno podignutom tonu* ovo upozorenje se pojavljuje kao centralna tema, a *intelektualni opažaj* kao podesno sredstvo putem koga je uzdizanje *iznad kolega u gildi* ostvarivo: „Princip želje da se filozofira pod uticajem višeg *osećanja* je među svim principima, najpodesniji da stvori nadmoćni ton, jer ko se može suprotstaviti mojim osećanjima?“³⁸ Dakle, ovde se ne radi samo o filozofskoj neodrživosti *filozofije osećanja*, već se radi o *upotrebi* principa kako bi se ostvario politički cilj: nadmoć nad *ostalim kolegama*. Stoga *zanesenjaštvo* za Kanta nikad nije nevin filozofski prestup, već je ono: „[...] prekoračenje granica ljudskog uma provedeno prema temeljnim principima.“³⁹ Dakle, *zanesenjaštvo*, u šta u filozofskom smislu prema Kantu pre svega spada filozofija *intelektualnog opažanja* i uopšte svaka filozofija koja se poziva na *osećanja* kao principe, podrazumeva principijelnu suprotstavljenost kretanju u granicama ljudskom uma – što direktno dovodi u opasnost teško izbornu slobodu javnog govora.

No, zbog čega je to tako, zbog čega Kant smatra da određena vrsta javnog govora, čak i onda kada je uzgredno izneta kao *fusnota Platonu*,

³⁸ *Isto.* str. 395.

³⁹ Kant, I., *Kritik der praktischen Vernunft*, AA V, str. 85. (Prevod na srpski, Kant, I., *Kritika praktičkog uma*, BIGZ, Beograd, 1979. prev. Danilo N. Basta) O pojmu *zanesenjaštva* (*Schwärmerei*) kod Kanta i vezi ovog pojma sa Kantovom kritikom filozofije *intelektualnog opažanja* opširnije videti Klinger, S., „Intellektuelle Anschauung und philosophische Schwärmerei. Kant und die Aufklärung des philosophierenden Subjekts“, *Kantovskij Sbornik*, 34, 3, str. 9-27. Opširnije o pojmu *Schwärmerei* videti La Vopa, A. J., „The philosopher and the *Schwärmer*: On the Career of a German Epithet from Luther to Kant“, *Huntington Library Quarterly*, 16, 1/2, *Enthusiasm and Enlightenment in Europe 1650-1850*, 1997. str. 85-115.

predstavlja opasnost po samo postojanje slobodne javne sfere? U tekstu o *Orijentaciji u mišljenju* Kant iznosi filozofske argumente protiv filozofije osećanja i upućuje jasan apel, no, gotovo da prolazi kao podrazumevano da *govor na osnovu osećanja*, koji nije nužno *govor* koji se kreće u granicama ljudskog uma, ugrožava samu *slobodu govora*. Zar slobodna javna sfera ne bi trebalo da toleriše i krajnje iracionalne stavove – uostalom, zar sloboda govora ne podrazumeva mogućnost da svaki učesnik u javnoj sferi kaže ma šta mu bilo drago? Gore smo spomenuli kako je moć monarha, u kontekstu poznog pruskog osamnaestog veka moć usmerena prema spolja, dok je moć *građanina* usmerena prema unutra – monarh može cenzurisati javni govor, no, on ga, izuzev u slučaju u kome bi se i sam *pustio u cipele građanske jednakosti*, ne može iznutra obesmisлити. S druge strane, *građanin* koji učestvuje u javnoj raspravi, u jednoj izuzetnoj situaciji, prema Kantu, može dovesti u opasnost same osnove na kojima je sloboda javnog govora moguća: Onda kada prelaženjem *granica uma*, posredno dovodi *racionalni karakter* učesnika u raspravi u pitanje. U *Osnovama metafizike morala* Kant zaključuje: „[...]čovjek i svako umsko biće uopšte postoji kao svrha po sebi, ne samo kao sredstvo za ovu ili onu volju, već mora u svakom trenutku u svim njegovim delima biti vođen time da sebe, kao i druga umska bića, posmatra kao svrhu po sebi.“⁴⁰

Pozivanje na *više osećanje* ili *intelektualni opažaj*, kao na zrenje *kontura objekta* koji se nalazi iza *Izidnog vela*, prema Kantu, direktno dovodi u pitanje *umski karakter* ljudskog bića, koji, i to ne treba prevideti, podrazumeva i pogled na *druge ljude* kao *svrhe po sebi*. Problem sa *intelektualnim opažanjem* ili *višim osećanjem*, dakle, ne može biti strogo teorijske prirode, pošto pozivanje na *osećanje* koje uvek, prema Kantu, ostaje nešto privativno, kao krajnji princip, podrazumeva ukidanje umske opštosti koja zahteva da svaki pojedinac bude shvaćen kao *svrha po sebi* i prema tome *jednak sa svima ostalima*. Takođe, bitno je naglasiti kako Kant nije smatrao da pozivanje na *moralno osećanje* i insistiranje na ontološkom utemeljenju morala samo po sebi proizvodi *nemoral* ili *loše moralne posledice* koje bi se mogle ispraviti njegovom kritičkom filozofijom.

⁴⁰ Kant, I., *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, AA IV, str. 428. (Prevod na srpski, Kant. I. (2004.). *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, Beograd, 2004.)

Naprotiv, za Kanta znanje o moralu ni na koji način ne utiče na moralno držanje pojedinačnog subjekta, koje je apsolutno i nepromenljivo – Kant čak naglašava kako su Šloserove namere u moralnom pogledu valjane, iako je njegovo razumevanje morala pogrešno.⁴¹ No, Šloserovi napadi na kritičku filozofiju, kao i njegovo pozivanje na *intelektualno opažanje* kao oruđe istinske filozofije, opasni su u svojim političkim implikacijama – koje tek posredno dovode do stanja koje ne mora nužno biti u skladu sa Šloserovim moralističkim intencijama, pošto odustajanje od racionalnih granica uz pozivanje na izvanredan uvid na mestu koje nadilazi čulnost i izlazi van granica ljudskog uma, filozofa ističe kao *izvanrednu individu* čije znanje daleko nadilazi ono do koga je moguće doći samo naporom pojma i koje donosi samo skromne posede. Na taj način, čak i pri insistiranju na opažanju čiji karakter je određen predikatom *intelektualnosti*, opšti i zajednički karakter *uma* biva doveden u pitanje u onom momentu u kome se čovek ne pojavljuje kao svrha po sebi, već kao biće određeno svrhama koje mogu biti dostupne samo privilegovanim pojedincima. Ukratko, *intelektualno opažanje*, u tekstu *O tonu*, nije problematično samo zbog toga što je teorijski neodrživo, već zbog toga što je određeno aristokratskom politikom.

Dakle, prema Kantu, na jednoj strani se nalaze *radišni građani* koji uz pomoć pojma dolaze do svojih sigurnih, premda skromnih poseda, na drugoj strani se nalaze *beati possidentes*, koji *neposrednim uvodom* dolaze do poseda koji ih uzdižu u odnosu na ostale – dakle, razlika između buržuja, odnosno *Bürger-a* koji do sopstvenih *sigurnih* poseda dolazi radom i *plemića* koji lenjo uživaju u posedima o čijem sticanju ne mogu da polože račun koji se ne bi pozivao na nasleđstvo, ujedno je i razlika između *filozofa* i *ne-filozofa*. No, pored *građana* i *aristokrata*, postoje još i *građani* koji se

⁴¹ Spis o tonu Kant zaključuje primećujući kako na kraju obe strane moraju kleknuti pred *zastrtom boginjom*, ali i dodajući kako ona nije ništa drugo doli *moralni zakon* koji se nalazi u *nama*, Kant, I., *Von einem...* str. 405. Kasniji tekst o *Večnom miru u filozofiji* Kant pak zaključuje između ostalog primećujući kako odstupanje od *istinoljubivosti*, koja je *dužnost*, nije ništa drugo do li *laganje* – i dodaje kako samo uključivanje obaveze *nelaganja* u filozofsku raspravu kao principa, može dovesti do *mira* između strana koje su uključene u raspravu. Dakle, prema Kantu, problem insistiranja na racionalno neodbranjivim „filozofskim“ stavovima je problem koji se direktno tiče intelektualne etike. Kant, I., *Verkündigung*, str. 421.

ponašaju kao *plemići* – dakle, oni umesto da se poput poštenih plemića *puste u cipele građanske jednakosti*, sebe iz poslednjih uzdižu, služeći se naizgled filozofskim principima kao oruđem za takvo uzdizanje. Prema tome, Kant poslednju pojavu ne smatra opasnom samo zbog njene teorijske nelegitimnosti, već zbog toga što izaziva eroziju javne sfere time što kroz prekoračenje *granica uma* ujedno vodi odustajanju od racionalnog govora i stvara atmosferu intelektualnog despotizma. U vezi sa tim Kant primećuje kako postoje dve vrste egalitarizma: 1) Republikanski gde su svi jednaki pošto svaki pojedinac sebe pronalazi u drugom,⁴² i 2) monarhijski, gde su svi jednaki pošto za svakog pojedinca važi da ne predstavlja ništa *van jednog*.⁴³ Šloserovo pozivanje na Platona, ali i generalni manir pozivanja na *antičke uzore* koji je u Kantovo vreme postajao sve zastupljeniji u nemačkoj kulturi, prema Kantu spada upravo u *monarhijski egalitarizam* koji insistira na izjednačavanju pojedinaca kroz privilegovano mesto moći – u kontekstu filozofije to može biti određeni način mišljenja potkrepljen veličinom antičkih prethodnika, pa tako Kant primećuje kako autori sa pretenzijama na *izuzetnost* „[...] svesni da nisu sposobni da sami misle, povremeno uzdižu Platona na tron, a povremeno Aristotela.“⁴⁴ Ovakav postupak je u direktnoj suprotnosti sa Kantovom maksimom *prosvećenosti* i podrazumeva delovanje u okvirima takozvane *samoskrivljene nezrelosti*. *Nemogućnost samostalnog mišljenja* ne sledi iz ljudske prirode, već je posledica slobodnog izbora, odnosno političke inklinacije. Plemić koji filozofira, prema Kantu, ili odustaje od svog plemićkog statusa, ili mora biti neprijatelj filozofije, dok građanin koji filozofira pozivajući se na autoritet ili *više osećanje*, odustaje od građanske jednakosti, a zajedno sa tim i dovodi u pitanje sferu u okviru koje je slobodna filozofska diskusija moguća. Prema tome, pozivanje na autoritet *starih* i na *izvanredne uvide*, nije samo filozofsko šarlatanstvo, već je i izbor sa svojim političkim posledicama koje se ogledaju u razgradnji javne sfere koja ne toleriše monarhijski odnos, pošto monarh u republici pisama koji sopstvenim ili tuđim autoritetom dovodi u pitanje suverenitet i opštost uma, može biti samo despot.

⁴² Kant, I., *Von einem...* str. 395.

⁴³ *Isto.*

⁴⁴ *Isto.*

LITERATURA

Kant, I., Akademieausgabe, De Gruyter, Berlin, ab 1922:

- *Was heißt: Sich im Denken Orientieren?*, AA VIII
- *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*,
- *Zum ewigen Frieden*, AA VIII
- *An König Friedrich Wilhelm II*, AA XI Kant. I, *Kritik der praktischen Vernunft*, AA V
- *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, AA IV
- *Verkündigung des nahen Abschlusses eines Tractats zum ewigen Frieden in der Philosophie*, AA VIII,
- *Von einem neuerdings erhobenen vornehmen Ton in der Philosophie*, AA VIII
- *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*, AA VIII,

Prevodi Kantovih dela:

- Kant, I., *Kritika praktičkog uma*, BIGZ, Beograd, 1979. prev. Danilo N. Basta
- Kant, I., *Um i sloboda*, BIGZ, Beograd, 1984. prev. Danilo Basta
- *Ideja jedne opšte povesti usmerena ka ostvarenju svetskog građanskog poretka*
 - *Odgovor na pitanje: Šta je to prosvেćenost*
 - *O večnom miru*
- Kant, I., „Šta znači: Oriјentisati se u mišljenju?“ *Arhe*, 1(1), 2004. str. 251-259, str. 257-259. prev. Miloš Todorović
- Kant, I., „O jednom nedavno podignutom otmenom tonu u filozofiji (1786).“, *Filozofski godišnjak*, 3, 3/1990. str. 273-284. prev. Danilo Basta
- Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, Beograd, 2004.

Ostala literatura:

- Schlosser, J. G., *Plato's Briefe nebst einer historischen Einleitung und Anmerkungen*, Friedrich Nikolovius, Königsberg, 1795.
- Schlosser, J. G., *Schreiben an einen jungen Mann, der die kritische Philosophie studieren wollte*, Friedrich Bohn, Leipzig-Lübeck, 1797.
- Schlosser, J. G., *Zweites Schreiben an einen jungen Mann, der die kritische Philosophie studieren wollte*, Friedrich Bohm, Leipzig-Lübeck, 1798.
- Atanasković, L., „Kantov pojam kulture: između prirode i slobode“ u *Arhe*, 25 (29), 2018, str. 111-131.
- Deleuze, G., *Différence et Répétition*, PUF, Paris, 1968. str. 170-171.

-
- Delez, Ž., *Razlika i ponavljanje*, Fedon, Beograd, 2009.
- Derrida, J., „On a Newly Arisen Apocalyptic Tone in Philosophy“ transl. P. Fenves u P. Fenves, „Introduction: The topicality of Tone“ u P. Fenves (ed.), *Raising the Tone in Philosophy. Late Essays by Immanuel Kant, Transformative Critique by Jacques Derrida*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1999.
- Elijas, N., „Proces civilizacije“, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Novı Sad, 2001. prev. Dušan Janić.
- Fenves, P., „Introduction: The topicality of Tone“ u P. Fenves (ed.), *Raising the Tone in Philosophy. Late Essays by Immanuel Kant, Transformative Critique by Jacques Derrida*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1999.
- Heimsoeth, H., „Kant und Plato“, *Kant-Studien*, 56, 3-4, 1965. str. 349- 372.
- Klatt, N., „Kants Kniefall vor der Verschleierten Isis“, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, Vol. 37, No. 2, 1985. str. 97-117.
- Klinger, S., „Intellektuelle Anschauung und philosophische Schwärmerei. Kant und die Aufklärung des philosophierenden Subjekts“, *Kantovskij Sbornik*, 34, 3, str. 9-27.
- Liotar, Ž., *Raskol*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Novı Sad, 1991. prev. Svetlana Stojanović.
- Zammito, J. H., *Kant, Herder and the Birth of Anthropology*, University of Chicago Press, Chicago, 2002.
- Zöllner, G., „Plato on Revolution. Kant and Political Conservatism“ u A. Falduto; H. F. Klemme (hrsg.), *Kant und seine Kritiker*, Georg Olms Verlag, Hildesheim, 2018. str. 133-125.

LAZAR ATANASKOVIĆ

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

KANT AND SCHLOSSER: ON THE CASE OF ARISEN TONE IN PHILOSOPHY

Abstract: This paper is a reading of Kant's quarrel with Schlosser approaching it regarding political presuppositions and implications of this polemic. According to the main thesis of this paper Kant's texts *On the Newly Arisen Superior Tone in Philosophy* and *Announcement of a Near Conclusion of a Treaty for Eternal Peace in Philosophy* – read regarding political and social context – do not represent philosophical debate in a strict sense of this word, but a quarrel between philosopher as a champion of bourgeois political values and the writer whose actions in the public sphere are perceived as a danger for the very existence of freedom of public speech. Reading of specific passages should illustrate parallelism between presupposed values of bourgeois politics and values which Kant posits as prerequisites of every philosophical discourse. In the end, such a reading shows Kant's radical republicanism regarding a virtual sphere of public speech in which the authority of individuals or tradition is not tolerated.

Keywords: Kant, Schlosser, History of Philosophy, Philosophy of politics, German Classical Philosophy

Primljeno: 28.2.2021.

Prihvaćeno: 5.5.2021.

